

Kuulus väepealik vallutab Vanemuise väikese maja

Barokkooper „Julius Caesar” – eriline maius ooperisõbrale

TEKST ANU TONTS

Uuel hooajal jõuab Vanemuise lavale helilooja Georg Friedrich Händeli ooper „Julius Caesar”. Ooperi muusikajuht on **Risto Joost** ja lavastaja **Elmo Nüganen**, kel varasemast ette näidata koostöö: paar aastat tagasi tõi sama tandem edukalt Vanemuise väikeses majas publiku ette W. A. Mozarti ooperi „Don Giovanni”.

Renessansiajastu muusikale järgnenud barokk on muusikastiil, mida võib iseloomustada kui eriskummalist: veidi ülepausutatud, rõhutatult kaunistatud, väga efektne ja emotsionaalne. Barokkstiili kõrgajaks peetakse aastaid 1600–1750. Barokiajastu muusika suurimateks esindajateks peavad muusikaloolased Georg Friedrich Händelit (1685–1759) ja Johann Sebastian Bachi, barokkooperi nimekaimad autorid on aga Händel ja Claudio Monteverdi (1567–1643), keda sünniaastatelt lahutab rohkem kui sajand.

17. sajandi keskel, barokkooperi kuldajastul, läksid ooperis moodi kastraatlauljad – enne puberteediiga kastreeritud noormehed, kelle

kõri operatsiooni tulemusel ei arenenud loomulikult kombineeritud talle löökusele säilis kõrge hääl. Kuulsaim kastraat oli itaallane Farinelli. Kui Itaalia ooper 18. sajandil Euroopas populaarseks muutus, olid just kastraadid tänapäeva mõistes superstaarid, kes muu hulgas tõrjusid ooperite peaosadest välja „tavalise häälega” meeslauljad. Kastraadid hakkasid lavalt kaduma koos 18. sajandi lõpuga, mil mõisteti, et laste sandistamine imelise ja erilise hääle saavutamiseks ei ole eetiline.

Barokiajastu tähtsaimaid heliloojaid Georg Friedrich Händel sündis Halles Saksi-Weissenfelsi hertsogiriigi alamana. Oma kuulsusele ooperiheliloojana pani ta aluse Itaalias, suurema osa elust veetis aga Inglismaal, kus ta elas alates 1712. aastast kuni surmani. Händel on kirjutanud üle 40 ooperi, 1711. aastal esietendus Londonis spetsiaalselt inglise publikule kirjutatud „Rinaldo”, mis osutus väga menukaks ning millest algas Itaalia ooperi võidukäik Inglismaal. Händeli ooperite paremiku kuuluvad veel „Julius Caesar”, „Orlando”, „Xerxes”, „Tamerlan” ja „Alcina”.

Händeli-aegse barokkooperi põhirõhk on aariatel. Kõrgest seisusest tegelaste või mütoloogias pärit kangelaste poliitilistest intriigidest ja armuelust rääkivaid oopereid hakati nimetama *opera seria*’teks ehk tõsisteks ooperiteks. Tänapäeva mõistes ei saa *opera seria* puhul liigsest tõsidusest rääkida, tihti lavastatakse neid veidi koomiliseski võtmes. „Julius Caesar” esietendus Londonis 1724. aastal ja sellest teosest sai üks helilooja edukaimaid ja tuntuimaid oopereid,

Rooma konsuli Julius Caesari ja antiikmaailma kuulsaima naise, Egiptuse kuninganna Kleopatra armulugu on inspireerinud paljusid kirjanikke ja loojaid eri žanrites.

mis on vastu pidanud ka ajaproovile. Peaosades hiilgasid esiettekandel mitmed omaaegsed kuulsaimad kastraatlauljad ja nimekad sopranid.

Millest ooper räägib? Eks ikka armastusest ja poliitilistest intriigidest. Üks ooperi tegevusliinidest keskendub Caesari surnud vaenlase Pompeiuse poja Sextuse ja tema ema Cornelia kannatustele ja kättemaksule. Teine liin, Rooma konsuli Julius Caesari ja antiikmaailma kuulsaima naise, Egiptuse kuninganna Kleopatra armulugu, on aga inspireerinud paljusid kirjanikke ja loojaid eri žanrites. Just kunstiteoste vahendusel on meieni jõudnud kujutelm naisest, kellele polnud võrdset ei ilus ega võrgutuskunstis, aga ka intriigide punumises, võimujanus ja otsustusjulguses. Polegi enam tähtis, kas päriselt elanud Kleopatra oli Elizabeth Taylori sarnane kaunitar, sest meile meeldib uskuda, et just selline ta oli. Julius Caesar, väejuht, poliitik ja kirjanik, neli korda Rooma konsuli ametis olnud mees, oli Kleopatralle ilmselt vääriline partner päriselus ja on seda ka teatrilaval. Kahe jõulise natuuri lühike, aga intensiivne armulugu sobib ooperilavale nii tegelaste kõrge seisuse kui ka tunnete-kirgede intensiivsuse tõttu.

Eestis on Händeli ooperid seni lavale jõudnud viiel korral: „Alcina“ (1985, Estonia), „Xerxes“ (1987, Vanemuine), „Acis ja Galatea“ (2006, Vanemuine), „Rinaldo“ (2011, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia; 2014 Estonia), „Julius Caesar“ (2012, Estonia).

Vastab Vanemuise muusikajuht ja peadirigent Risto Joost:

Barokkooper ei ole Eesti ooperilavadel eriti sage külaline. Miks on „Julius Caesar“ hea valik Vanemuise repertuaaripilti täiendama?

Siin on mitu põhjust. Esmalt arvan, et ühe endast lugupidava ooperiteatri repertuaaris võiks olla tihti, kui mitte pidevalt, üks barokkooper. Lääne-Euroopa ooperiteatrites tuuakse neid tänapäeval lavale lausa koos spetsiaalse barokkorkestriga. See viimane variant on aga üsna kallis ja minu hinnangul – olen ise barokkmuusikaga üsna palju kokku puutunud – on ka modernse orkestriga võimalik saavutada väga ajastutruu kõlakoloriit.

Händeli ajastu oli ooperis kastraatide kuldajastu. Ka „Julius Caesaris“ on palju kastraatidele mõeldud rolle. Esimest korda Eesti muusikateatri ajaloos laulavad peaosi kontratenorid. Veelgi enam, seda teevad eesti kontratenorid Martin Karu ja Ivo Posti ning Ka Bo Chan (Eestis kodusutatud kontratenor, kes elab siin juba 30 aastat). Oleme lavastada võtnud ühe barokiajastu kuldteose, ooperimaailma hiti. „Julius Caesar“ on hitt ka selles sisalduvatele aariatele mõeldes. Inimesed teavad ilmselt aariat „Nessun dorma“, mis pärineb Puccini ooperist „Turandot“, samamoodi on Händeli „Julius Caesaris“ olemas need hitid, mida iga inimene on ilmselt kusagil kuulnud, aga ei oska ehk konkreetse ooperiga seostada.

Ühe endast lugupidava ooperiteatri repertuaaris võiks olla tihti, kui mitte pidevalt, üks barokkooper.

„Julius Caesari“ osatäitjate jaotust vaadates võib tähelepanelik ooperisõber omajagu üllatuda, kui märkab kavalehel, et mõnda rolli laulab ühel etendusel mees ja teisel hoopis naine. Kas tõesti soolise võrdsuse nõue?

See on ajastuliselt nii kujunenud, sest praegu ju pole ooperimaailmas kastraate, kes neid rolle laulda võiksid. Õigupoolest on see lausa seadusega keelatud, et kellegi häält nooruses niimoodi mõjutada tohiks. Omal ajal oli see ju tegelikult väga kurblik nähtus: vaestest peredest pärit poisid, kes laulsid poistekooris, kasutati sõna otseses mõttes ära, lootuses, et nad on edukad ja saavad nii toetada oma peret. Kastraatide elu oli väga üksildane ning tihtipeale emotsionaalselt ja füüsiliselt piinarikas. Ainult vähestel õnnestus saavutada ihaldatud kuulsushetk ja teha karjääri, aga enamikul tekkisid väga tõsised vaimsed ja füüsilised komplikatsioonid.

Kõigil eespool loetletud põhjustel saavad neid rolle tänapäeval laulda kas kontratenorid – meeshääled, kellel on säilinud tugev falsett, kes on seda eraldi arendanud ja kes samal ajal võivad laulda ka tenori, baritoni või bassi partiisid – või siis hoopis naislauljad. Ka Mozarti ooperites on nn püksrollid – tavaliselt laulavad neid metso-sopranid või aldid, aga vahel on partii kõrgus sobilik ka sopranitele.

Vanemuise „Julius Caesaris“ on kaks koosseisu: üks koosseis on puhtalt kontratenoritega

ja teine naisosatäitjatega. Mõlemad variandid on väga põnevad, seetõttu on seda ooperit igal juhul mõtet tulla vaatama kaks korda. See võiks ideaalis olla täiesti teistmoodi ooperikogemus, kontratenoritega koosseis on Eesti publiku jaoks kindlasti ka väga eksootiline. Meil on väga tugev lauljate koosseis.

„Julius Caesari“ orkestrisse on barokkpillidest lisatud teorb, *viola da gamba* ja klavessiin, mille abil saab muusikasse tuua vajalikud baroklikud kõlavärvid. Üritame olla võimalikult stiilipuhtad, Vanemuise orkester on tõestanud, et suudab olla väga ajastutruu.

Kui peaks veel põhjendama, miks just „Julius Caesar“, siis praegu on ju valitsejate temaatika terves maailmas väga oluline. Kui ma teose teatri repertuaari valisin, oli sõda Ukrainas juba alanud ning mulle tundus, et see on nii muusikaliselt kui sisuliselt teos, mis tuleb just nüüd lavale tuua. Ja veel üks oluline nüanss: kuna koostöö lavastaja Elmo Nüganeniga oli Mozarti „Don Giovanni“ lavale toomisel väga edukas ja meil tekkis loominguiliselt hea sümbioos, siis oli mõlemapoolne soov seda jätkata.

Usun ja arvan, et see lavastus on kindlasti üks meie uue hooaja loomingulisi kõrgpunkte, kus saavad kokku ja täituvad nii muusikute kui publiku unistused ning teatri repertuaaripilt rikastub väga põneva teosega.